

ARAB BAHORI:SABABLARI VA NATIJALARI TAHLILI

Bobur Shahobiddinov

Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya Universiteti

Xalqaro Munosabatlar fakulteti

Siyosatshunoslik yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: *Tarix davomida ko'plab qarorlarning salbiy oqibatlari jiddiy noroziliklarga olib kelgan. Ana shunday voqealardan biri arab davlatlarida boshlangan va hattoki bir nechta mamlakatlarni ham qamrab olgan "Arab bahori" namoyishidir. 2010-yil 17-dekabr oyida boshlangan "Arab bahori" qo'zg'olonlari Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika siyosiy tarixida burilish nuqtasi bo'ldi. Tunisda Muhammad Buazizining o'zini yoqib yuborishi sabab bo'lgan norozilik to'liqini Misr, Liviya, Suriya, Yaman, Bahrayn va boshqa mamlakatlarga tarqaldi hamda siyosiy islohotlar, iqtisodiy adolat va inson huquqlarini talab qildi. Qo'zg'olonlar demokratik o'zgarishlarga umid uyg'otgan bo'lsa-da, oqibatlari mamlakatlarda sezilarli darajada farq qildi. Ushbu maqola arab bahorining sabablari va oqibatlarini kengroq ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy doiralar kontekstida tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar: *Arab bahori, ijtimoiy media, MENA mintaqasi, avtoritarizm, demokratiya, fuqarolar urushi, iqtisodiy tengsizlik.*

2010-yilda boshlangan namoyishning Arab bahori deb nomlanishiga asosiy sababi aynan ushbu namoyishning geografik o'rni arab davlati bo'lgan Tunis davlatida boshlangan hamda bir qancha arab davlatlariga tarqalgan. Tarixda juda ko'p namoyishlar bo'lgan va hamma namoyishlarning asl maqsadi davlat tizimini, ya'ni boshqa yangi barqarorlik olib keluvchi tizimli joriy qilish bo'lgan va Arab bahori namoyishining ham asl maqsadi davlatlar ichidagi iqtisodiy tengsizliklarni yo'qotish, demokratik davlat tizimini barpo etish bo'lgan. Arab bahorining Tunis davlatida boshlanishida, bu paytda Tunisdagi odamlarning hayoti past, qashshoqlik darajasida bo'ladi va hukumatda esa poraxorlik, iqtisodiy turg'unlik hukm suradi. Va ushbu namoyishni tarqalib ketishiga yo'l ochib bergan inson bu Muhammad Buazizi bo'ladi. Bu namoyishni boshqa namoyishlardan farqli jihati shuki- bu namoyishda qatnashgan ko'p odamlarning maqsadi bitta bo'ladi, ya'ni davlat tizimini o'zgartirish, va aynan bu narsa odamlarning hukumatga bo'ladigan juda qattiq noroziligini, jahl ko'rinishini bildiradi. Arab bahori namoyishining boshlanishiga bir qancha sabablar bor.

Birinchi asosiy sabablardan biri bu siyosiy repressiya va avtoritar boshqaruvdir. Markazlashgan hokimiyat va muxolifatni bostirish bilan ajralib turadigan arab dunyosidagi avtoritar rejimlar arab bahorining asosiy omili bo'ldi. 2010-yilga kelib, Zine El Abidin Ben Ali (Tunis, 1987–2011) va Husni Muborak (Misr, 1981–2011) kabi rahbarlar o'nlab yillar

davomida o'zlarining boshqaruv uslubini avtoritar rejim asosida qurishgan.¹⁵⁷ Bu rejimlar muxolifatni bostirish uchun majburiy xavfsizlik vositalariga tayangan, misol uchun, agar saylovlar o'tkazilsa, ko'pincha firibgarlik bilan kechgan. Siyosiy erkinliklar va tinch norozilik mexanizmlarining yo'qligi namoyish uchun ko'p odamlarni o'ziga birlashtira oladigan muhitni yaratdi.

Iqtisodiy tengsizliklar va ishsizlikning kuchayishi ham eng katta sabablardan biri edi. 1990 va 2000-yillarda iqtisodiy liberallashtirish siyosatiga qaramay, arab dunyosidagi bir qancha arab davlatlari daromadlarning keskin tengsizligi va keng tarqalgan ishsizlik kabi iqtisodiy xolatlarga duch keldi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, mintaqada yoshlar ishsizligi 2010-yilga kelib 25 foizga yetgan edi.¹⁵⁸ Boylikning notekis taqsimlanishi, korrupsiya va qarindosh-urug'chilik holatlari, oziq-ovqat narxlarining ko'tarilishi va ish haqining turg'unligidan og'ir bo'lgan aholi o'rtasida umidsizlikni kuchaytirdi.

Shuningdek, Arab bahorining boshqa tarixda sodir bo'lgan boshqa namoyishlardan eng katta farqli jihatli tomoni, ushbu namoyishda ijtimoiy media va texnologiyalarning roli balandligidadur. Facebook, Twitter va YouTube kabi ijtimoiy media platformalari norozilik namoyishlarini tashkil qilish va davlat nazoratidagi ommaviy axborot vositalarini chetlab o'tish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qildi. Raqamli texnologiya marginal guruhlarining ovozini kuchaytirdi va davlat zo'ravonligini real vaqt rejimida hujjatlashtirib, qo'zg'olonlarni ichki va xalqaro miqyosda qo'llab-quvvatlashni kuchaytirdi. 2010-yil 17-dekabrda Muhammad Buazizining o'zini-o'zi yoqib yuborishi xuddi portlamay turgan bombani portlatib yuborgandek xodisa bo'ldi. Uning politsiya korrupsiyasiga va iqtisodiy qiyinchiliklarga qarshi norozilik harakati Tunis bo'ylab va undan tashqarida aks sado berdi, bu oddiy fuqarolarning keng tarqalgan shikoyatlarini ramziy qildi. Bir necha hafta ichida Tunisdagi norozilik namoyishlari Ben Alini qochib ketishga majbur qildi va qo'shni mamlakatlarda ham shunga o'xshash harakatlarni ilhomlantirdi.

ARAB BAHORINING NATIJALARI

Arab bahorining natijalari deyilganda birinchi bo'lib, rejimlar o'zgarishini tushinishimiz kerak. Ya'ni Arab bahori bir qancha mamlakatlarda sezilarli siyosiy siljishlarga olib keldi, ya'ni bir qancha ijobiy natijalarga erishdi. Misol uchun, Tunisdagi inqilob erkin saylovlar va yangi konstitutsiya bilan demokratik tuzum o'rnatilishi bilan yakunlandi. Mamlakat mintaqadagi muvaffaqiyatli o'tish davrining ramziga aylandi, garchi u iqtisodiy qiyinchiliklarga duch kelgan bo'lsa ham. Misrda esa prezident Muborakning dastlabki iste'foga chiqarilishi o'z o'rnini harbiy to'ntarish bilan hokimiyatdan ag'darilishidan oldin qisqa muddat boshqargan "Musulmon birodarlar"ning yuksalishiga olib keldi. General Abdel Fattoh as-Sisi davrida harbiy boshqaruvning qaytishi Misrning qisqa muddatli demokratik eksperimentini yakunladi.

¹⁵⁷ THE FAILED MANAGEMENT OF A DYING REGIME: HOSNI MUBARAK, EGYPT'S NATIONAL DEMOCRATIC PARTY, AND THE JANUARY 25 REVOLUTION

<https://www.jstor.org/stable/45194857>

¹⁵⁸ Inequality, Uprisings, and Conflict in the Arab World

<https://documents1.worldbank.org/curated/pt/303441467992017147/pdf/Inequality-uprisings-and-conflict-in-the-Arab-World.pdf>

Liviyada Muammar Qaddafiyning ag'darilishi tartibsiz hokimiyat bo'shlig'iga olib keldi, natijada ko'p yillik fuqarolar urushi va davlatning parchalanishiga olib keldi. Suriya esa shafqatsiz fuqarolar urushiga tushib qoldi, Bashar al-Assad rejimi Rossiya va Eron ko'magida hokimiyatni o'z qo'liga olishga muvaffaq bo'ldi. Yaman ham mojaroga tushib qoldi, bu esa haligacha hal qilinmagan gumanitar inqirozga olib keldi. Arab bahori chuqur avtoritar tuzilmalar va cheklangan demokratik tajribaga ega bo'lgan mamlakatlarda barqaror demokratik o'tishlarga erishishning qiyinchiliklarini ko'rsatib berdi. Shuningdek, u siyosiy beqarorlik qanday tezda zo'ravonlik va fuqarolar urushiga aylanishi mumkinligini, ayniqsa, avvaldan keskinlik va bo'linishlar mavjud bo'lgan mamlakatlarda namoyon bo'ldi.

Iqtisodiy jihatdan arab bahori ko'plab mamlakatlarni chuqur muammolarga duchor qildi. Tunis ba'zi yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, zarar ko'rgan ko'plab mamlakatlar beqarorlik tufayli iqtisodlari yanada yomonlashdi. Ishsizlik, ayniqsa, yoshlar o'rtasida, mintaqaga bo'ylab yuqori darajada saqlanib, mavjud iqtisodiy noroziliklarni kuchaytirdi. Liviya davlatining qulashi va Suriyada davom etayotgan mojarolar ularning iqtisodiga putur etkazdi, bu esa keng qashshoqlik va ko'chirilishiga sabab bo'ldi. Misrda siyosiy notinchliklar turizm va xorijiy sarmoyalarning pasayishiga olib keldi, iqtisodiyotni yanada og'irlashtirdi. Arab bahori mintaqaning davlat nazoratidagi iqtisodlarga qaramligini va mustahkam xususiy sektorlarning yo'qligini ham ochib berdi. Natijada ko'plab mamlakatlar o'z aholisining iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun kurash olib bordi, bu esa norozilikning kuchayishiga olib keldi. Qo'zg'olonlar hukumatlar va ularning fuqarolari o'rtasidagi aloqani ko'rsatdi, ko'plab rejimlar korrupsiya, iqtisodiy tengsizlik va imkoniyatlar yetishmasligi kabi uzoq vaqtdan beri mavjud muammolarni hal qila olmadi. Yaman va Suriya kabi mamlakatlarda mojarolardan kelib chiqqan iqtisodiy tanazzul yanada tartibsizlik va beqarorlikni kuchaytiradigan sharoitlarni yaratdi. Shu tariqa arab bahori siyosiy va iqtisodiy muammolarni bir vaqtda hal qilish uchun keng qamrovli islohotlar zarurligini ta'kidladi.

“Arab bahori” mintaqaviy va xalqaro munosabatlarga chuqur ta'sir ko'rsatdi hamda Yaqin Sharqning siyosiy manzarasini o'zgartirdi. Saudiya Arabistoni, Eron va Turkiya kabi mintaqaviy kuchlar jabrlangan davlatlarning ichki ishlariga ko'proq aralashib, ko'pincha davom etayotgan mojarolarda qarama-qarshi guruhlarini qo'llab-quvvatladilar. Mintaqaviy ishtirokchilar Suriya, Iroq va Yaman kabi mamlakatlardagi raqib tomonlarni qo'llab-quvvatlagani sababli, ayniqsa sunniy va shia guruhlarini o'rtasida mazhablararo ziddiyatning kuchayishi kuchaydi. Mojarolar AQSh va Rossiya kabi global kuchlarni ham jalb qildi hamda vaziyatni yanada murakkablashtirdi. Liviya va Suriyadagi beqarorlik qochqinlarning katta oqimiga olib keldi va Turkiya, Livan va Iordaniya kabi qo'shni davlatlar hamda Yevropa uchun qiyinchiliklar tug'dirdi. Qochqinlar inqirozi xalqaro hamjamiyat uchun muhim masala bo'lib, qo'zg'olonlarning insoniy xarajatini ta'kidladi. Shu bilan birga, arab bahori dunyoning boshqa mintaqalarida ham jamoaviy harakatning kuchini ko'rsatib, noroziliklarni ilhomlantirdi. Biroq, qo'zg'olonlarning aralash natijalari mintaqani demokratlashtirishga bo'lgan global ishtiyoqni pasaytirdi. “Arab bahori” pirovardida siyosiy o'zgarishlarga erishishning murakkabligini va

mintaqa geosiyosatidagi yuqori ulushlarni ochib berdi, bu mahalliy aholi uchun ham, xalqaro munosabatlar uchun ham uzoq davom etadigan oqibatlariga olib keldi.

Xulosa qilib aytganda, Arab bahori Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikada o'n yillik avtoritarizm, iqtisodiy tengsizlik va ijtimoiy noroziliklardan kelib chiqqan o'zgarishlar davri bo'ldi. Tunis demokratiyaga tinch yo'l bilan o'tish mumkinligini ko'rsatgan bo'lsa-da, boshqa davlatlar avtoritar tiklanish, uzoq davom etgan fuqarolar urushlari va gumanitar inqirozlarga duch keldi. Qo'zg'olonlar noroziliklarni safarbar qilishda texnologiyaning rolini ta'kidladi va mustahkamlangan kuch tuzilmalari va geosiyosiy raqobat sharoitida doimiy siyosiy islohotlarga erishish muammolarini ochib berdi. Iqtisodiy jihatdan qo'zg'olonlar ishsizlik va tengsizlik kabi muammolarni chuqurlashtirdi va kengroq rivojlanish muammolarini aks ettirdi. Global miqyosda qo'zg'olonlar paytida va undan keyin tashqi aralashuvlar mintaqaviy beqarorlikni kuchaytirib, parchalangan va beqaror manzara qoldirdi. "Arab bahori" hukumatlar norozilikning asosiy sabablarini – siyosiy chetlanish, korrupsiya va ijtimoiy adolatsizlikni bartaraf etish zarurligini ta'kidladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. An Empirical Look To The Arab Spring: Causes And Consequences, The Article by Muhammed Kürşad Özekin', Hasan Hüseyin Akkaş, 2014 https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/tjir/v13i1/f_0033740_27513.pdf
2. <https://www.researchgate.net/publication/352257954> The Arab Spring - Economic Causes and Consequences
3. Arab Spring: Causes, Consequences & Lessons Learnt, The Article by Shahid H.Raja, 2020
4. <https://shahidhreja.medium.com/arab-spring-causes-consequences-lessons-learnt-3d9f96f61c58>
5. <https://kedisa.gr/wp-content/uploads/2017/06/Causes-of-the-Arab-Spring.pdf>